

НОВІ ПОСЛУГИ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК (за матеріалами зарубіжної фахової преси 2014–2016 рр.)

СЬОГОДНІ бібліотеки намагаються максимально освоювати новітні інформаційні технології, збирають та накопичують різноманітні бібліотечні ресурси, що відповідають запитам «цифрового покоління»; через надання основних бібліотечних послуг сприяють поширенню грамотності, навчання, популяризації читання серед населення, культурним практикам. Це, у свою чергу, дає змогу поліпшити добробут родин, сприяє розвитку малого і середнього бізнесу. Отримання ресурсів для особистого й професійного вдосконалення людьми різного віку та різних статків стає пріоритетом для кожної громади, яка прагне досягти успіху. І важливу роль у досягненні цієї мети відіграють саме публічні бібліотеки.

Функціонування в умовах інформаційного ринку робить пріоритетним для бібліотек здійснення інновацій, орієнтування їх діяльності на перспективу. Ці тенденції знайшли відображення в розроблених в останні роки стратегічно важливих документах міжнародних організацій, які впливатимуть на подальший розвиток бібліотечних установ у всьому світі.

Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (*The International Federation of Library Associations and Institution*) ставить за мету надати людям доступ до інформації, сприяти поліпшенню їхньої освіти, набуттю нових навичок, пошуку роботи, побудові бізнесу, прийняттю розумних рішень щодо охорони здоров'я, розв'язанню екологічних проблем тощо. У документах ІФЛА наголошується на тому, що доступ до інформації залишається фундаментальним правом людини, яке може розірвати замкнене коло бідності та сприяти сталому розвитку. Доступ до інформації дає змогу людям приймати виважені рішення, котрі допоможуть поліпшити їх життя. Проте половина населення світу не має доступу до інформації. Тому бібліотеки, щоб і надалі існувати, мають змінюватися, аби забезпечити особистісне та професійне зростання громадян, яких вони обслуговують.

Президент Шведської бібліотечної асоціації *К. Натансон* переконаний, що у 2045 р. бібліотеки перетворяться на майданчики для навчання «медійної та інформаційної грамотності» – пошуку та оцінювання джерел інформації, а цифрові матеріали домінуватимуть над книжковими колекціями. Сприяння розвитку мови та читання стане самоочевидною частиною звичайної бібліотечної діяльності. Важливою залишиться місія публічних бібліотек щодо створення демократичного, безпечного місця для спілкування [6].

Свою точку зору щодо напрямів розвитку публічних бібліотек пропонують і фахівці США. Так, у звіті, який було підготовлено Офісом з питань полі-

тики в галузі інформаційних технологій Американської бібліотечної асоціації, йдеться про те, що майбутнє бібліотек залежатиме від їх бачення як певної інституції:

1. Фізична чи віртуальна бібліотека?
2. Бібліотека для індивідуума або для спільноти?
3. Бібліотека: зберігання колекцій чи творчість?
4. Бібліотека-портал або бібліотека-архів? [8].

Успішне існування бібліотек визначатиме баланс між пропозиціями для індивідуальних користувачів (затишні приміщення для читання, проведення дозвілля) та послугами для місцевої спільноти в цілому (приміщення для групових зустрічей, офісні простори для бізнес-стартапів, курси з навчання технологій) [2]. Отже, бібліотеки змінюють фокус своєї уваги від забезпечення індивідуальних потреб користувачів до організації простору для зустрічей, таким чином стаючи більш живим та енергійним громадським ресурсом.

За результатами проведеного у 2015 р. конкурсу «Нові бібліотеки-орієнтири» (*New Landmark Libraries*), підсумки якого викладено на сторінках журналу *Library Journal*, визначено основні напрями розвитку американських бібліотек [14]:

1. Бібліотеки – це їхні користувачі. Фокус уваги зміщено з книжкових колекцій на потреби відвідувачів. Це стосується як програмного забезпечення, так і бібліотечних послуг.

2. Співробітництво бібліотек і партнерських організацій, коли спільне використання обладнання, програмного забезпечення, сервісів тощо дає змогу одночасно зміцнювати позиції обох сторін.

3. Бібліотеки як «батьки ландшафту» (створення креативних просторів). Завдяки своїй архітектурі, просторовому розміщенню будівель бібліотеки стають важливими, цікавими в естетичному сенсі елементами місцевого ландшафту.

4. Бібліотеки як платформа для генерації сучасної культури. Орієнтиром тут є не лише, наприклад, опановування 3D-принтера, а активне інвестування і розвиток своїх творчих та бізнес-спільнот. Ці бібліотеки розробляють спеціальні програми *artist-in-residence* (творчі резиденції для художників), навчають підприємців, надають інструменти та проводять тренінги для творчого самовираження і професійного розвитку.

5. Бібліотека – прозора та світла, наближена до навколишнього середовища. Приміщення бібліотеки має поєднувати у собі сучасні дизайн та якість, що заздалегідь передбачають мобільність у зміні інтер'єру під нагальні потреби.

У зарубіжній фаховій пресі звертається увага на соціальну роль публічних бібліотек у майбутньому. В цьому сенсі цікавою є думка директора **Міської бібліотеки м. Кельна (Німеччина)**, доктора фі-

лософії у сфері культурного менеджменту Ханнелоре Фогт. Вона вважає, що на діяльність бібліотек впливатимуть такі чинники:

1. Вміння працювати з цифровими медіа-ресурсами (буде основною вимогою).
2. Прогресуюче поширення соціальних медіа.
3. Інтеграція інтерактивного та очного навчання в бібліотеці.
4. Зміна ролі тих, хто навчається: вони пройдуть шлях від споживачів до виробників.
5. Використання 3D-друкування, серйозні ігри та/або віртуальна реальність сприйматимуться як важливі напрями розвитку.

У більшості країн світу люди мають потребу в цифровій мобільності та забезпеченні доступу до ресурсів у будь-якому місці, в будь-який час, на будь-якому пристрої. Саме тому діяльність загальнодоступних бібліотек покликана сприяти розвитку та навчанню членів громади, покращенню їх соціально-економічного стану. І тут слід взяти до уваги, що в багатьох країнах місцева влада виступає гарантом якості бібліотечних послуг для членів громад.

Наприклад, система якості у книгозбірнях **Уельсу (Великобританія)** побудована на основі розкриття різних аспектів таких тематичних сервісів: користувачі та громади; доступ для всіх; навчання для життя; керівництво та розвиток [9]. Для сприяння індивідуальному розвитку громадян публічні бібліотеки в усіх точках стаціонарного обслуговування протягом 10 годин на тиждень (або навіть більше) мають забезпечити:

- базову підтримку у використанні ІКТ-інфраструктури (в т. ч. Wi-Fi), а також доступ до електронних інформаційних ресурсів;
  - проведення медіа-освітніх заходів з метою підвищення рівня грамотності членів громад, оволодіння ними навичками пошуку інформації та подальшого застосування своїх знань у реальних життєвих ситуаціях;
  - надання користувачам доступу до місцевих і національних ресурсів електронного урядування;
  - реалізацію програми розвитку читання шляхом проведення заходів для дорослих і дітей.
- Один раз на три роки органи місцевої влади готують інформаційний звіт для громадськості, де вказують такі показники якості:
- частку дорослих жителів, які вважають, що бібліотека допомогла їм у набутті нових навичок;
  - частку дітей, котрі впевнені, що бібліотека допомогла їм у навчанні;
  - частку дорослих, які знайшли саме в бібліотеці корисну інформацію для поліпшення здоров'я та власного благополуччя;
  - частку дорослих, котрі вважають бібліотеку приємним, безпечним місцем;
  - частку дорослих і частку дітей, які вважають, що бібліотека змінює їх життя на краще.

З огляду на демографічні зміни, що відбуваються в суспільстві, бібліотеки **США** розширюють асортимент своїх послуг, пропонують цифрові засоби комунікації (Skype, соціальні мережі) для літніх людей; навчають молодь фінансової грамотності; організо-

вують вивчення основ громадянства, навіть такими мовами, як китайська та арабська. Все це лише з однією метою – відповідати потребам різноманітного місцевого населення [2]. Науковці передбачають, що у США до 2050 р. іммігрантом буде кожен п'ятий американець. Окрім збільшення етнічного та культурного розмаїття, населення країни ще й старіє: прогнозують, що згодом один із п'яти американців буде старшим за 65 років. Завдяки запровадженню додаткових сервісів для цих категорій користувачів сьогодні у США бібліотеки стали популярними, як ніколи. В них відчувається зростання попиту на організацію місця, де людина могла б самостійно проявляти активність, наприклад, записувати усні історії, пов'язані з місцевістю та регіоном, тощо.

На шпальтах зарубіжних фахових видань можна знайти й інші приклади надання бібліотеками як традиційних, так і не дуже поширених у цих закладах послуг.

Обласна публічна бібліотека імені Адама Міцкевича в м. Вільнюсі (Литва) [1] має найбільший абонемент, який станом на 2015 р. нараховував 480 341 видання (188 578 назв). Варто зазначити, що ця бібліотека взагалі має власні особливості. Її структура суттєво відрізняється від решти литовських бібліотек та включає чотири центри: Центр матеріального забезпечення, Центр обслуговування читачів, Центр інформаційних ресурсів та Методичний центр. Усередині них немає жодних відділів, хіба що неформальні групи. Наприклад, у Центрі інформаційних ресурсів є групи, що займаються каталогізацією, комплектуванням, роботою з фондами.

Значну увагу приділяють зарубіжні бібліотеки обслуговуванню родин. Керівні принципи щодо розвитку навичок читання в дітей раннього віку, висунуті ІФЛА ще у 1994 р., і сьогодні залишаються актуальними.

У **Португалії** у 2007 р. було проведено дослідження з популяризації навичок читання у дітей, результати якого показали, що лише 11,4% батьків брали участь у заходах публічних бібліотек, спрямованих на просування читання [12]. У суспільстві поширена думка, що продуктивність та успіх дітей у читанні й письмі багато в чому залежать від соціальних та економічних умов, де такі фактори, як кваліфікація батьків, їхнє ставлення до освіти й очікування щодо своїх дітей, а також наявність удома книг та інших матеріалів для читання мають велике значення.

Оцінивши важливість мотивації батьків та інших дорослих до спільного використання разом із дітьми публічних бібліотек, визначивши їх місце в неформальній освіті за допомогою розширення літературних компетенцій, португальські бібліотекарі заходилися розробляти відповідні програми. Виявилось, що цільова аудиторія – найменші за віком читачі. Залучення членів сім'ї або опікунів має вирішальне значення для їхнього читацького успіху, де ігровий та емоційний компонент діяльності пробуджує інтерес до книг і читання. Діяльність клубів з читання для батьків і дітей – найкращий приклад,

коли бібліотекарі налагоджували тісні контакти із сім'ями, підтримували їх протягом усього проекту та невимушено спонукали родини до читання бібліотечних книг. Під час зустрічі учасникам фокус-груп презентували тематичну добірку книг. Додатковий контакт дітей з книгами відбувався тоді, коли вони виконували домашні завдання, складали рекомендації щодо читання для інших учасників програми, наприклад, на різдвяні та звичайні канікули, писали відгуки про прочитане.

Цікавим є досвід іноземних публічних бібліотек із надання послуг зі спеціальної освіти, наприклад, стосовно вживання органічної їжі, вироблення органічної продукції. Серед бібліотек **США** останнім часом набирає обертів започаткування класів харчової грамотності, практик облаштування громадських садів, органічних ферм на присадибних ділянках бібліотек [7]. Ініціатива щодо впровадження таких проектів виникла з огляду на те, що деякі бібліотеки обслуговують переважно економічно вразливі верстви населення. Приміром, починаючи з 2009 р., **Публічна бібліотека м. Саут-Сіті (South Sioux City Public Library)**, штат Небраска, почала збирати, зберігати та розповсюджувати серед членів громади насіння рослин. Як вважає директор цієї бібліотеки **Девід Міксфорд**, таке спрямування діяльності закладу було обрано тому, що багато жителів мешкають у т. зв. «харчових пустелях, де продуктові магазини розташовані далеко, а органічної їжі не вистачає». Завдяки реалізації програми «Бібліотечна ферма» (*LibraryFarm*) фруктовий сад налічує понад 200 яблунь та фруктових дерев, ягідних кущів. При цьому щороку при бібліотеці діють близько 20 гуртків із садівництва, консервування овочів та фруктів тощо.

В іншому закладі – **Публічній бібліотеці Північної Онондаги (Northern Onondaga Public Library)**, штат Нью-Йорк, – заходи програми «Бібліотечна ферма» постійно вдосконалюються, додано класи «Бджільництво 101», «Органічна боротьба зі шкідниками».

Нову послугу для пасажирів автобусів і поїздів запропонувала **Публічна бібліотека м. Чикаго** спільно з місцевим транспортним агентством [5]. Завдяки бездротовій мережі мобільного зв'язку цього агентства пасажирів можуть скористатися безоплатним доступом до різноманітного бібліотечного контенту: електронних книг чиказьких авторів, постів у блогах про місто тощо. Міська влада покладає певні надії на те, що цей проект сприятиме популяризації творчості сучасних місцевих письменників.

У наш час бібліотеки стають центрами новітніх технологій та сервісів. Як приклад можна навести досвід **Баварської державної бібліотеки, м. Мюнхен (Німеччина)**, з впровадження навігаційного сервісу із використанням додатку для смартфонів *BSB Navigator* [4]. Слід зазначити, що навігаційні системи для закритих приміщень стають дедалі поширенішим явищем. Відвідувачі бібліотек часто стикаються з великою кількістю навчальних центрів і різноманітних зон обслуговування: читальні, виставкові зали, кафедрні реєстрації і, звичайно ж,

абонемент. Оскільки ці приміщення пов'язані лабіринтом довгих однакових коридорів з усіма можливими різновидами сходів і майданчиків між ними, віднайти потрібне новим користувачам і туристам не завжди легко. Саме тому для організації навігаційного сервісу приміщення Баварської державної бібліотеки було обладнано 250 маячками. У мобільному додатку для смартфонів можна скористатися картою, де зазначено понад 70 важливих місць бібліотечної будівлі, а також переглянути додаткову навігаційну інформацію. За допомогою функції пошуку користувач обирає потрібне місце, а додаток орієнтує та визначає найкоротший шлях, яким можна туди дістатися. Доповнюють програми два екскурсійні тури – загальний і туристичний. Вони допомагають зацікавленим відвідувачам пройти за встановленим маршрутом через бібліотеку, дізнатися про цікаві факти її історії та сучасного буття. Власники смартфонів при наближенні до цікавого об'єкта отримують текстові повідомлення через *Bluetooth*.

Баварська державна бібліотека як суспільний інститут, дбаючи про своїх користувачів, перед запуском додатка *BSB Navigator* перевірила його на відповідність Закону про захист персональних даних.

Незвичним для України є досвід зарубіжних колег з поєднання публічної бібліотеки із сучасною високотехнологічною майстернею, влаштувати яку можуть собі дозволити далеко не всі в домашніх умовах.

Бібліотекарі **США** вже досить тривалий час на сторінках професійних журналів, у соціальних мережах та стрічках блогів обговорюють доцільність і переваги появи в бібліотеках особливих зон для творчості – *makerspaces*. Їх можна вважати різновидом обслуговування людей різних вікових категорій. Можливість самостійно опанувати певні сервіси допомагає відвідувачам розвивати креативне мислення за допомогою сучасних приладів, освоювати нові технології та встановлювати соціальні зв'язки. Наприклад, у творчій резиденції **бібліотеки м. Медісон**, столиці штату Вісконсін, художники мають доступ до приватної художньої студії [14].

Креативні простори визначаються не за типом обладнання та інструментів, які вони надають (наприклад, 3D-принтери, програмне забезпечення, деревообробні верстати), або типом діяльності, а за принципами самостійного навчання, обміну знаннями та організації спільноти. До прикладу, в **Публічній бібліотеці м. Вашингтона**, округ Колумбія, діє «Лабораторія мрії» (*Dream Lab*), в якій до послуг користувачів є приміщення для зустрічей та спілкування, вільний доступ до бездротового Інтернету, комп'ютери, 3D-принтери. Тут відвідувачі можуть узяти участь у безоплатних заняттях з різних технологій, зміст яких виходить далеко за рамки класів комп'ютерної грамотності. Їх присвячено навчанню програмних інструментів для проектування і моделювання, таких як *AutoCAD* та *Adobe Illustrator*. Представники місцевої громади, котрі мають ділові якості, працюють волонтерами в обмін на використання бібліотеки як «інкубатора» бізнес-стартапів [2].

Проект «Електронний текстиль» (*eTextiles*) – це тренінги для жінок, які прагнуть одночасно опанувати шиття й електронні технології [3]. У **Публічній бібліотеці м. Чикаго** проводяться такі само семінари для підлітків.

Бібліотеки, які не мають змоги організувати простір під творчі майстерні, можуть надавати ці послуги в Інтернеті. Так, **Публічна бібліотека м. Меридіан**, штат Айдахо, запропонувала своїм молодим креативним користувачам бібліотечний сервіс *Make It Take It* [10] з наборами програм-інструментів:

Arduino – для розробки роботів, системи спостереження та безпеки, аналогу систем на зразок «розумний будинок», цифрового кодованого замка, дистанційного пульта для керування побутовими пристроями, системи для автоматичного поливання квітів тощо;

Raspberry Pi – мікрокомп'ютери та комплекти з робототехніки тощо.

Такий набір можна взяти в тимчасове користування на 4 тижні та працювати з обладнанням удома. Найпопулярнішими комплектами є конструктори з робототехніки та набори для *handmade*. У найближчому майбутньому організатори планують збільшити асортимент сервісу за рахунок фітнес-наборів різних типів, комплектів для технічного обслуговування та ремонту велосипедів, набору для 3D-друку.

Отже, в багатьох країнах бібліотеки трансформувались у багатофункціональні культурні центри, діяльність яких спрямовано на певні цільові групи. Ці культурні осередки завдяки відкритості, змістовному наповненню та особистому спілкуванню стають місцями для діалогу, де розробляються нові проекти та впроваджуються креативні форми роботи.

Про кращі технології, якими можна скористатись у творчих майстернях, ідеться у звіті *Джона Берка*, директора **академічної бібліотеки Гарднер-Харві (Gardner-Harvey Library) Університету Маямі (м. Мідлтон, штат Огайо)**. Цей документ було підготовлено за результатами онлайн-опитування 143 бібліотекарів з 8 країн світу (США, Австралія, Канада, Китай, Данія, Японія, Нідерланди та Великобританія) [11].

Зокрема, респонденти назвали найпопулярніші технології:

- комп'ютерні робочі станції – 67%;
- 3D-друк – 46%;
- редагування фотографій – 45%;
- відеомонтаж – 43%;
- комп'ютерне програмування/ програмне забезпечення – 39%;
- мистецтво та ремесла – 37%;
- сканування фотографій на цифрові носії – 36%;
- створення веб-сайту або онлайн-портфоліо – 34%;
- цифровий запис музики – 33%;
- 3D-моделювання – 31%;
- опанування програмного забезпечення для створення гаджетів за власним задумом – 30%;

- інше (у т. ч. в'язання, конструктор Lego/робототехніка) – 30%;
- анімація – 28%;
- бляшані роботи (*Tinkering*) – 26%.

Отже, поєднання бібліотечних та технологічних сервісів уже сьогодні дає змогу бібліотекам багатьох країн відійти від стандартної моделі книгосховища та виступити «інкубаторами ідей», що надає нового значення змісту діяльності цих закладів як неформальних освітніх і дозвільних центрів для своїх спільнот, перетворює їх на «третє місце» для членів громад.

Для переважної більшості людей існують два постійні місця перебування – родинне помешкання та робота. Завданням сучасної публічної бібліотеки є позиціонування себе для користувачів як «третє місце», де люди матимуть змогу збиратися і з користю проводити свій час. І тут важливою залишається допомога бібліотекаря, який, об'єднавши свої специфічні знання в конкретній предметній галузі та зрозумілі побажання відвідувача, забезпечить доступ до потрібної інформації. Співпраця, співдружність і співтворчість – саме за такими принципами відбувається зміна усталеного бачення традиційної бібліотеки як приміщення-книгосховища на креативний простір для розвитку можливостей кожної особистості.

На даний час тенденції розвитку бібліотек в усьому світі формуються під впливом різноманітних факторів. Ще у 2013 р. ІФЛА у Заяві щодо бібліотек та розвитку закликала всі зацікавлені сторони визнати, що бібліотеки будь-якої частини світу можуть бути надійними механізмами в забезпеченні реалізації програм розвитку. У цьому документі зазначено, що бібліотеки і надалі:

- надаватимуть рівні можливості для всіх, підтримуючи при цьому вразливі та маргінальні групи населення, гарантуючи дотримання людських прав;

- сприятимуть саморозвитку людей та забезпечуватимуть доступ до світових знань;

- захищатимуть права користувачів на доступ до інформації у безпечному середовищі;

- взаємодіятимуть з державними установами та надаватимуть доступ до нових послуг електронного уряду.

Бібліотечні заклади поступово перетворюються на багатокомунікаційні центри, де електронні засоби комунікації рівноправно співіснують із традиційними формами інформації. Це приводить до того, що бібліотеки потребують людей з новими навичками і кваліфікаціями, які раніше не були пов'язані з бібліотечною професією. А перед керівниками постають завдання пошуку нових організаційних рішень, створення нових робочих місць, застосування нових підходів.

Сьогодні бібліотеки різних країн прагнуть показати, що вони можуть бути економічно ефективними партнерами в реалізації пріоритетних напрямів розвитку держави, надаючи можливість населенню отримати доступ до наявних різноманітних ресурсів, комунікаційних технологій, допомагаючи людям у

підвищенні свого освітнього потенціалу, реалізації творчих можливостей.

Список використаних джерел

1. Аста Казақыячүте-Банкаускене: Краше не чекати змін, а впроваджувати їх [Електронний ресурс] // [інтерв'ю взяла Алла Костовська] // Читомо : [культ.-вид. проект : сайт]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.chytomo.com/interview/astakazakyauchyute-bankauskene-krashhe-ne-chekati-zmin-avprovadzhuvaty-ix> (дата звернення: 01.11.2016). – Назва з екрана.
2. Крауз М. Г. Популярнее, чем когда-либо: восприятие библиотеки в США и будущие тенденции их развития [Электронный ресурс] // Маджия Гегу Крауз // Науч. и техн. б-ки. – 2015. – № 7. – С. 60–80. – Текст. дан. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/ntb/ntb/2015/7/ntb_7_5_2015.pdf (дата обращения: 24.10.2016). – Загл. с экрана.
3. Мазурик Н. А. «Мейкерспейс: преобразуем наши библиотеки» – специальное мероприятие Посольства США в Москве / Н. А. Мазурик // Науч. и техн. б-ки. – 2014. – № 3. – С. 87–89.
4. Сейнова К. Indoor Navigation in Libraries Using a Smartphone to Get to the Reading Room [Electronic resource] / Klaus Seynowa, Martan Hermann // Goethe-Institute : [website]. – Mode of access: <https://www.goethe.de/en/kul/bib/20847255.html> (viewed on November 30, 2016). – Title from the screen.
5. Chicago Offers Free Library Benefits to Public Transit Riders [Electronic resource] // LISNews: Librarianship Since 1999. – Mode of access: http://lisnews.org/chicago_offers_free_library_benefits_to_public_transit_riders (viewed on November 30, 2016). – Title from the screen.
6. Hjerpe A. Robots, holograms and libraries / Annika Hjerpe // Scandinavian Library Quarterly. – 2016. – Vol. 49, # 4. – [3] p.
7. Inklebarger T. Library to Farm to Table. Public libraries increasingly offer food production programs / Timothy Inklebarger //

American Libraries. – 2016. – Vol. 47, # 11/12, November/December. – P. 18–19.

8. Levin R. E. Confronting the Future. Strategic Visions for the 21st Century Public Library [Electronic resource] / Roger E. Levin // ALA : American Library Association: [website]. – access: http://www.ala.org/offices/sites/ala.org/offices/files/content/oitp/publications/policybriefs/confronting_the_futu.pdf (viewed on October 24, 2016). – Title from the screen.

9. Libraries making a difference. The fifth quality framework of Welsh Public library Standards 2014–2017 [Electronic resource] // Llywodraeth Cymru Welsh Government : [website]. – Mode of access: <http://gov.wales/docs/drah/publications/140425wpls5en.pdf> (viewed on October 24, 2016). – Title from the screen.

10. Make It Take It Kits at Meridian District Library [Electronic resource] // The Library as incubator project : [website]. – Mode of access: <http://www.libraryasincubatorproject.org/?p=15580> (viewed on November 30, 2016). – Title from the screen.

11. Price G. Results From «Makerspaces in Libraries» Study Released [Electronic resource] / Gary Price // INFODOKET from Gary Price : [website]. – Mode of access: <http://www.infodocket.com/2013/12/16/results-of-makerspaces-in-libraries-study-released/> (viewed on October 24, 2016). – Title from the screen.

12. Ramos A. M. The role of public libraries in promoting reading within the family / Ana Margarita Ramos, In s Vila // IFLA Journal. – 2015. – Vol. 41 (4). – P. 364–369.

13. Rodgers E. P. The New Placemakers. New Landmark Libraries 2015 [Electronic resource] // Library Journal : [website]. – Mode of access: <http://lj.libraryjournal.com/2015/09/buildings/lbd/the-new-placemakers-new-landmark-libraries-2015/> (viewed on October 24, 2016). – Title from the screen.